

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9-051:378.091.12

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.3.9>

Гончаровська Г. Ф.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Корміло О. М.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Чіп Р. С.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО НАДАННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL READINESS OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES FOR THE PROVISION OF CONSULTING SERVICES

У статті проаналізовано значення та особливості використання освітніх технологій у формуванні професійної готовності здобувачів вищої освіти до майбутньої консультативної діяльності. Проведено аналіз психолого-педагогічних умов, що сприяють ефективності організації навчального процесу. Виокремлено, що одним із важливих показників процесу формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів консультантів є рівень їх осмисленості майбутніх професійних перспектив. З метою дослідження та оцінки рівня осмисленості життя студентами загалом використано тест «Сенсожиттєві орієнтації» Д. Леонтєва. За допомогою методики «Особистісний диференціал» досліджено особливості ставлення до себе у студентів-психологів. Результати проведеного дослідження актуалізують питання визначення освітніх технологій, які будуть ефективними для формування готовності майбутніх психологів до здійснення консультативної діяльності і сприятимуть оптимізації цього процесу, успішному індивідуальному розвитку та саморозвитку студентів-психологів. Обґрунтовано припущення про те, що метою сучасної освіти є формування конкурентноспроможного, висококваліфікованого фахівця майбутньої діяльності. Акцентовано увагу на те, що організація навчання студентів на етапі здобуття ними вищої освіти вимагає використання таких засобів та методів у викладанні практично-орієнтованих дисциплін, які б сприяли формуванню їх готовності до реалізації своїх знань, умінь та навичок у майбутній професійній діяльності. Визначено, що ефективними психолого-педагогічними умовами, які будуть ефективними для формування готовності майбутніх психологів до здійснення консультативної діяльності і сприятимуть оптимізації цього процесу, успішному індивідуальному розвитку та саморозвитку студентів-психологів є наступні: моделювання учбово-професійних ситуацій, діалогізація освітнього середовища, рефлексивний аналіз професійної діяльності в процесі консультативної практики, під час практичних занять з професійно-орієнтованих дисциплін.

Ключові слова: психолог-консультант, консультативна діяльність, освітні технології, суб'єкт професійної діяльності, освітній діалог.

The article analyzes the significance and features of the use of educational technologies in the formation of professional readiness of higher education applicants for the future counseling. An analysis of psychological and pedagogical conditions that contribute to the effectiveness of the organization of the educational process has been carried out. It was highlighted that one of the important indicators of the process of formation of readiness for professional activity of future psychologists-consultants is the level of their understanding of future professional prospects. For the purpose of research and assessment of the level of meaningfulness of students' lives, the test "Sense-life orientations" by D. Leontiev was used in general. With the help of the "Personal Differential" method, the peculiarities of self-attitude among psychology students were investigated. The results of the conducted research actualize the issue of determining educational technologies that will be effective in forming the readiness of future psychologists to carry out consulting activities and will contribute to the optimization of this process, successful individual development and self-development of psychology students. The assumption that the provision of modern education is the formation of a competitive, highly qualified specialist for future activities is substantiated. Attention is focused on the fact that the organization of students' education at the stage of obtaining higher education requires the use of such tools and methods in teaching practically-oriented disciplines that

contributed to the formation of their readiness to implement their knowledge, abilities and skills in future professional activities. It was determined that the following are effective psychological and pedagogical conditions that will be effective for the formation of the educational activities of future psychologists before the implementation of consulting and facilitating optimization of this process, successful individual development and self-development of psychology students, are the following: modeling of educational and professional situations, dialogization of the environment, reflective analysis, professional activity in the process of consulting practice, during practical classes in professionally oriented disciplines.

Key words: psychologist-consultant, consulting activity, educational technologies, subject of professional activity, educational dialogue.

Загальна тенденція інтеграції сучасної вищої професійної освіти України у загальноєвропейський освітній простір та гострота суспільного запиту щодо вирішення особистісних проблем людини з актуалізує завдання професійно-особистісного становлення фахівців-психологів, їх практичної підготовки. На підставі практичного досвіду та аналізу досліджень виявлено суперечності між вимогами, зокрема до психолога-консультанта його реальною готовністю до здійснення своєї майбутньої професійної діяльності в різних сферах. Однією із основних причин низького рівня готовності психологів до консультаційної діяльності є невідповідність традиційної підготовки у вищому навчальному закладі фахівців сучасним вимогам та запитам суспільства, а також існуючим проблемам населення. Зміст і система надання консультаційних послуг психологом зумовлюють низку основних вимог до організації його діяльності з клієнтами, які звернулися до нього за допомогою у вирішенні актуальних для них проблем: високий професіоналізм при застосуванні специфічних методів і прийомів впливу на особистість клієнта; відповідальність консультанта за результати роботи; готовність фахівця до вибору й здійснення нестандартних методів і форм надання психологічної допомоги у вирішенні особистісних та професійних проблем клієнта.

Проблема якості професійної підготовки психологів-консультантів в умовах модернізації системи освіти України та її адаптації до вимог Європейської освітньої системи як ніколи стає актуальною. Особливий інтерес до фахової підготовки психологів, які готові надавати якісні консультаційні послуги обумовлений підвищенням соціальної значущості цієї професії, стрімким зростанням її популярності та розширенням сфер застосування. Процес переосмислення психолого-педагогічних засад формування готовності майбутніх психологів до консультаційної діяльності вимагає певних змін у побудові загальної стратегії організації освітнього процесу в контексті їх підготовки у вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень. Готовність до майбутньої професійної діяльності низкою науковців розглядається в аспекті інтелектуального, емоційно-вольового, морально-психологічного потенціалу особистості (В. Томас, Ф. Знанецький, Г. Олпорт, Д. Кац, Г. Сміт та ін.). У педагогічній психології цей феномен вивчався при аналізі проблеми вдосконалення процесу професійної діагностики і професійного відбору (К. Вербова, Г. Парамей, Г. Радчук та ін.); визначенні рівнів сформованості психологічної готовності (М. Боришевський, Н. Володарська,

А. Ганюшкін, М. Дьяченко, Є. Калінін, Л. Кандилович, Л. Кондрашова, О. Коропецька, Л. Орбан, О. Мешко та ін.); у процесі пошуку критеріїв готовності та розробці на їх основі психологічної моделі професіонала (О. Іванова, М. Томчук, Є. Чугунова та ін.). Дослідження діяльності як психологічної категорії на методологічному рівні дозволили визначити компоненти готовності до діяльності та шляхи її оптимізації (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.); специфіку різних видів діяльності вивчали Г. Балл, В. Рибалка, В. Романець, Т. Яценко та інші.

Серед новітніх українських досліджень в розробці проблеми професійної готовності психологів можна виокремити праці І. Андрійчук з формування позитивної Я-концепції; З. Адамської щодо розвитку суб'єктності майбутніх психологів; Ж. Вірної щодо особливостей мотиваційно-сислової регуляції у професіоналізації; Х. Дмитерко-Карабин щодо впливу складових орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності; О. Міненко щодо особистісного змінювання в процесі професійної підготовки; В. Потапової щодо ролі функціональної системи інтуїтивно-почуттєвого відображення у професійному становленні майбутніх психологів; Г. Радчук щодо формування самооцінки професійно значущих якостей особистості старшокласника при виборі педагогічної професії; Н. Шевченко з формування професійної свідомості та інші.

Резюмуючи викладені теоретичні проблеми, варто зазначити, що згідно підходів щодо суті готовності майбутніх психологів до консультаційної діяльності, необхідними є певні зміни у розбудові загальної стратегії організації навчального процесу в контексті підготовки психологів-консультантів. Відтак, **мета статті** – здійснити теоретико-методологічний аналіз особливостей використання освітніх технологій у процесі формування готовності майбутніх психологів до консультаційної діяльності в умовах навчання у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Професійні характеристики психолога як суб'єкта майбутньої діяльності проявляються в їх єдності, оскільки психолог як особистість є активно діючим суб'єктом – це цілісна складна система. Для здійснення успішної та ефективної консультативної діяльності психолог має володіти розвиненими на достатньо високому рівні професійними, особистісними якостями у тісному поєднанні.

Як зазначають науковці, готовність психолога як суб'єкта професійної діяльності в загальному характеризують: активність, саморегулятивність, психологічна самосвідомість як специфічний для суб'єктної діяльності образ світу; індивідуально-психологічні

якості, що визначають його відповідність діяльності; структура здібностей; спрямованість на діяльність; адекватність самооцінки, рівня домагань; альтруїстично спрямована система стосунків [1; 4; 5].

В процесі навчання у вищому навчальному закладі відбувається соціалізація молодшої людини. В контексті соціалізації відбувається формування особистості в певних соціальних умовах. Досвід підготовки психологів до консультативної діяльності показує, що існуюча традиційна система навчання не забезпечує повною мірою формування професіонала, котрий здатний на високому рівні виконувати свої обов'язки, які постають перед ним в процесі практичної діяльності. Н. Чепелева зазначає, що в процесі підготовки психологів у вищому навчальному закладі основна увага звертається на оволодіння студентами певною системою теоретичних знань, засвоєння зовнішніх вимог, спеціальних умінь, технік [4]. Професія психолога-консультанта є специфічною, його завданнями є надання ефективної психологічної допомоги особистості, яка знаходиться в кризових станах, в конфліктних ситуаціях з оточуючими та самим собою. Така спрямованість діяльності передбачає те, що основним інструментом його роботи, окрім тестів, спеціальних методик, є власна особистість фахівця, його внутрішній потенціал та його актуальні здібності: самооцінка, комунікативні здібності, впевненість, цінності, позитивна Я-концепція тощо [3; 6].

Особливостями сформованої готовності психолога до консультативної діяльності актуалізація можливостей особистості, перетворення її на суб'єкта діяльності, здатного до свідомого професійного самовизначення, саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху. Одними із важливих показників процесу формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів консультантів ми вважаємо їх осмисленість майбутніх професійних перспектив. З метою дослідження та оцінки рівня осмисленості життя студентами загалом ми використали тест «Сенсожиттєві орієнтації» Д. Леонтьєва. Загалом у методиці представлені такі фактори як: «Цілі» (майбутнє), «Процес» (теперішнє), «Результат» (минуле) і вони утворюють сенсожиттєві орієнтації. «Локус контролю-Я» та «Локус контролю-Життя» характеризують внутрішнє світоглядне переконання особистості в тому, що контроль

Таблиця 1
Розподіл оцінок за шкалами методики СЖО (n=186)

Шкали методики СЖО	Середнє значення	Стандартне відхилення
Загальна осмисленість життя	94	18,6
Цілі	32	6,3
Процес	29	6,1
Результат	26	5,1
Локус контролю-Я	21	4,8
Локус контролю-життя	32	6,2

є можливим, і вона здатна здійснювати такий контроль (табл. 1).

Орієнтуючись на рекомендовані у методиці Д. Леонтьєва середні значення і стандартні відхилення субшкал стосовно загального показника, нам вдалося визначити відповідно високий, середній та низький рівень за кожною субшкалою. Загалом можна відзначити, що у більшості психологів-старшокурсників, які брали участь у дослідженні усі показники сенсожиттєвих орієнтацій перебувають на рівні низьких (табл. 2)

Низькі бали шкали «Цілі життя» характеризують відсутність у досліджуваних (54%) цілей в майбутньому, які визначають осмисленість, спрямованість і часову перспективу життя; невизначеність поєднана із перманентною тимчасовою перспективою. Показники шкали «Процес життя» демонструють те, що у досліджуваних (44%) рівень незадоволеності своїм життям в сьогодні є високим, проте, можуть додавати повноцінний сенс спогади минулого або націленість в майбутнє. Тобто, процес професійного навчання у старшокурсників-психологів, ймовірно, не сповнений сенсом.

Шкала «Результат життя» відображає оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивним і осмисленим було прожите життя. Низькі бали характеризують студентів (49%) як людей незадоволених своїм життям. Задоволеність від самореалізації для більшості студентів не є значущою, пройдений відрізок життя вони вважають відносно продуктивним.

Показники за шкалою «Локус контролю-Я» у студентів (70%) свідчать про невіру у власні сили, про

Таблиця 2
Розподіл показників за рівнями сенсожиттєвих орієнтацій студентів – майбутніх психологів (n=186)

Шкали	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	n	%	n	%	n	%
Ож	110	59%	26	14%	50	27%
Цілі	100	54%	66	35%	20	11%
Процес	80	44%	53	28%	53	28%
Результат	92	49%	28	15%	66	36%
Локус-Я	129	70%	53	28%	4	2%
Локус-Ж	48	26%	54	29%	84	45%

невміння контролювати події власного життя. Як ми бачимо, показники цієї шкали є найнижчими і переважають у більшості студентів-старшокурсників. За шкалою «Локус контролю – життя або керованість життям» можна визначити, що для майбутніх фахівців (45%) характерним є переконаність в тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що не можна з впевненістю визначити майбутнє, визначити свою професійну перспективу. Таким чином, можна зазначити, що більшість здобувачів вищої освіти не готові до здійснення внутрішньо мотивованої та обґрунтованої професійної діяльності.

За допомогою методики «Особистісний диференціал» ми вивчили особливості ставлення до себе у студентів-психологів. Відтак, у більшості студентів (36%) переважають показники шкали «Активність», які є на середньому рівні і вказують на помірну активність і імпульсивність досліджуваних. Фактор Активності (А) в самооцінках інтерпретується як свідчення екстравертованості особистості. У 35% досліджуваних переважає фактор Сили (С), середній рівень якого свідчить про помірний розвиток вольових сторін особистості, які не завжди усвідомлюються суб'єктом у певних життєвих ситуаціях. Досліджувані даної групи схильні розраховувати на власні сили у важких ситуаціях, але інколи недостатньо контролюють себе, існують труднощі у вмінні триматися певної лінії поведінки, залежно від зовнішніх обставин та оцінок оточуючих їх людей. Для 26% майбутніх психологів властивим є переважання середніх показників шкали «Оцінка». Результати даної шкали вказують на середній рівень самоповаги, критичне ставлення особистості самої до себе, інколи спостерігається незадоволеність власною поведінкою та недостатнім рівнем прийняття себе (рис. 1).

Результати проведеного дослідження актуалізують питання визначення освітніх технологій, які будуть ефективними для формування готовності майбутніх психологів до здійснення консультаційної діяльності і сприятимуть оптимізації цього процесу, успішному індивідуальному розвитку та саморозвитку студентів-психологів. Зокрема, ми вважаємо, що моделювання учбово-професійних ситуацій задає конструктивний імпульс формуванню готовності майбутніх психологів до здійснення консультаційної діяльності, адже дає змогу подолати абстрактний характер навчальної діяльності через здобуття практичних вмінь та навичок проведення консультацій з особами різних вікових груп, оскільки специ-

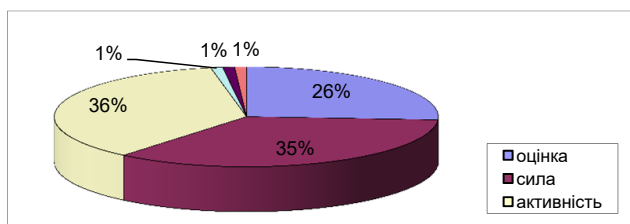

Рис. 1. Розподіл показників шкал за методикою «Особистісний диференціал» (n=186)

фічний досвід, який особистість здобуває у процесі роботи з навчально-професійними ситуаціями.

Ми пропонуємо актуалізувати суб'єктну позицію майбутніх фахівців в умовах *діалогізації освітнього середовища* і використати *освітній діалог* як форму активного навчання, котра виступає зовнішньою спонукуючою внутрішнього ініціювання особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця. Діалогічна форма навчання передбачає перетворення дії із самодостатньої, монологічно замкнутої на рівні професійного покладання цілей і зовнішньої стосовно навчальної дії студента у спільну зі студентом пізнавальну діяльність, де взаємоосмислено, на ціннісно-смысловому рівні, будується спільний зміст освітньої діяльності. Як зауважує Г.Радчук [2], повноцінний освітній діалог залежить від трьох складових:

- діалогічності викладача;
- діалогічності навчального матеріалу (як фрагменту змісту освіти, що розглядається);
- діалогічності студента.

Викладач повинен виявляти, знати і враховувати зміст суб'єктивного досвіду студента, включати його у зміст освіти та допомагати йому осмислювати цей досвід, прожити і пережити його у контексті здобуття професійного досвіду.

Здійснити оцінку набутих теоретичних знань, практичних умінь та навичок, переконатись у правдивості власного професійного вибору студенти можуть завдяки такому прийому як *рефлексивний аналіз професійної діяльності* в процесі консультаційної практики, під час практичних занять з професійно-орієнтованих дисциплін («Психологічне консультування», «Психологічний супровід дітей з розладами емоційної сфери», «Психологічне консультування в соціальній сфері» тощо). Зазначені види роботи є частинами навчального процесу і забезпечують поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю майбутніх психологів в галузі.

У контексті нашого дослідження психолого-педагогічними умовами формування готовності майбутніх фахівців до здійснення консультаційної діяльності є система впливів з боку викладачів психологічних дисциплін, спрямованих на якісну підготовку майбутніх психологів; підвищення інтересу до надання консультаційних послуг, бажання надавати особистості, яка знаходиться в складних життєвих обставинах ефективну та своєчасну психологічну допомогу; формування професійних цілей; підвищення професійно-психологічних знань про сутність діяльності психолог-консультанта; розвиток здатності до встановлення міцних і доброзичливих стосунків з оточенням; здібності до співпереживання, самоаналізу, переосмислення власних дій, вчинків; формування адекватної самооцінки, позитивної професійної Я-концепції.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Здійснивши теоретичний аналіз освітніх технологій формування професійної готовності здобувачів вищої освіти до надання консультаційних послуг,

ми визначили, що під час навчання у вищому навчальному закладі максимально актуалізується суб'єктний потенціал людини, відбувається її звернення на себе; значущість себе усвідомлюється через відчуття правильності професійного вибору.

Розвиток здобувача вищої освіти як суб'єкта, формування у нього готовності до надання якісних консультаційних послуг є одним з початкових етапів професіоналізації та входження у простір майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломінський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 12–13
2. Радчук Г.К. Аксиопсихологія вищої школи: монографія. Тернопіль :ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2014. Видання друге розширене і перероблене. 380 с.
3. Чаплак Я. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип у підготовці психологів-практиків до консультативної діяльності. *Педагогічний процес: теорія і практика. Збірник наукових праць*. Київ: ЕКСМО, 2005. Вип. 2. С. 196–208.
4. Гончаровська Г.Ф. Особливості врахування сучасних вимог до практичного психолога в процесі професійної підготовки. *Підготовка фахівців освітньої галузі за інноваційними технологіями: проблеми та перспективи: матеріали регіонального науково-практичного семінару* / за заг.ред. Г.В.Терещука. Тернопіль : ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2010. С. 150–154.
5. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: монографія. Київ: Міленіум, 2005. 298 с.
6. Осадько О. Технології психологічного консультування. Київ: «Редакція загальнопедагогічних газет», 2005. 128 с.